

Yükseköğretimde Devlet ve Vakıf Üniversiteleri: Sorunlar ve Politika Önerileri

Mustafa AYKAÇ¹, Bahar Baysal KAR²

Gönderim tarihi: 31 Temmuz 2017 Kabul tarihi: 06 Ağustos 2018

Özet

Otuz yılı aşkın bir süredir, dünya ekonomisinde piyasa odaklı düzenleme rejiminin yükselişi, diğer birçok sektörde olduğu gibi, yükseköğretim alanında da etkili olmuştur. Özel üniversiteler, devlete ait öğretim kurumlarıyla kıyaslandığında artan biçimde dikkat çekmeye başlamıştır. Kâr amacı güden özel kurumların piyasa payı artarken, diğer kurumlarla arasındaki rekabet de yoğunlaşmıştır. Bazı ülkelerde öğrenim harcı uygulamasına başlanırken, bazılarında ise harç düzeylerinde artış yaşanmıştır. Yükseköğretimin finansmanında devlet dışı mali kaynaklar, devlet fonlarındaki azalış nedeniyle belirginleşmiştir. Fakat bu piyasalaşma sürecine rağmen, literatürde yükseköğretimde serbest piyasa modeline muhalefet edilir. Çünkü yükseköğretimin üretiminin ve tüketiminin doğası, bir piyasa modeli geliştirmeyi imkânsız hale getirmektedir. Piyasa temelinde yükseköğretim sağlanması, devlet düzenlemesi olmaksızın kamu refahını maksimize etmemektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın iki temel amacı vardır. Birinci amaç yükseköğretim piyasasını serbest bir piyasa olarak kavramsallaştırmaya engel olan temel özellikleri ortaya koymaktır. İkinci amaç, piyasa başarısızlıklarını analiz etmek ve piyasa güçlerine maruz kalan yükseköğretim sistemlerinin toplumsal faydalarını maksimize etmeye yardımcı olacak politikaları ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, serbest piyasa, piyasalaşma, rekabet, kamu malı

Public and Foundation Universities in Higher Education: Problems and Policy Proposals

Abstract

For more than thirty years the rise of a market-oriented regulation regime in the world economy has been influential in higher education realm, as in many other sectors. The private universities have become progressively prominent in comparison to public higher education institutions. While the market share of private –for profit-institutions has grown, competition with other institution has intensified. In some countries tuition fee has introduced, while it has increased in others. In higher education financing non-state financial resources has come to prominence because of the shortage of public funds. However, in the literature it has been challenged to the free market model in higher education despite this process of marketization. Because the nature of the production and consumption of higher education makes developing a market model impossible. The provision of higher education on the market basis would not maximize public welfare without state regulation. In this context this paper has two main purposes. The first purpose is to introduce the main characteristics that constraint conceptualizing the higher education market as a free market. The second purpose is to analyze market failures and to address policies that will help to maximize the social benefits of higher education systems expose to market forces.

Keywords: Higher education, free market, marketization, competition, public good

¹ Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü, Kırklareli, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-3700-9215
Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Kırklareli, Turkey

² Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kırklareli, Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-2335-6299
Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Kırklareli, Turkey, E-mail: bhrbysl@gmail.com, Tel: 0 288 212 96 70

1. Giriş

Otuz yılı aşkın bir süredir küresel politik ekonomide egemen teorik ve ideolojik bir yapı olarak neo-liberalizmin yükselişi iletişim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi pek çok alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da etkili olmuştur (Evans ve Sewell, 2013; Harvey, 2015). Yalnızca bireylere değil tüm topluma sağladığı faydalardan dolayı geleneksel olarak kamu malı olarak görülen yükseköğretimin, arz ve talebinin, akademik araştırmaların ve diğer üniversite faaliyetlerinin fiyat mekanizması aracılığı ile dengelendiği bir piyasa temelinde sağlanabilirliği de (Brown, 2015) önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Yükseköğretimin piyasa temelinde arzı neoliberal teoriye göre toplumsal refahı maksimize edici sonuçlar ortaya çıkarır. Ancak yükseköğretimin üretim ve tüketiminin doğası bu alanda bir piyasa modeli geliştirmeyi olanaksız kılmaktadır. Bu alandaki heterodoks yaklaşımlar yükseköğretim gibi stratejik bir alanda akademik kalite ile ilgili bilgi asimetrisinin olduğunu, bireysel faydaya ek olarak ciddi oranda sosyal faydanın varlığını, piyasanın tek başına bu hizmeti üretme kapasitesinin yetersizliğini ve hiyerarşik kümelenmenin neden olduğu eksik rekabetin sakıncalarını vurgulamaktadır. Rekabetin belli ölçüde faydasını kabul etmekle birlikte yükseköğretimden sağlanan toplumsal faydanın maksimizasyonu bu görüşü savunanlara göre belli düzeyde devlet müdahalesini gerekli kılmaktadır. Bu makalede amaç, neo-liberal ideolojinin savunularının aksine uygulamada en liberal toplumlarda bile yükseköğretim söz konusu olduğunda pür piyasa ekonomisi niteliklerinin ortaya çıkmadığını, bunun nedeni olan piyasa başarısızlıklarını ve bu başarısızlıklar ile başa çıkmak için çeşitli politika tavsiyelerini ele almaktır. Makale temelde bir literatür taraması niteliğindedir. İlk kısımda yükseköğretimin piyasalaşması ile ilgili olarak neo-liberal teori ile onun karşı kutbunda yer alan heterodoks yaklaşımların savları tartışılmaktadır. İkinci kısım uygulamada yükseköğretim piyasasının özelliklerinin neoliberal piyasa modelinin bileşenleri ile örtüşmediği ileri sürülmektedir. Üçüncü kısım, buna neden olan piyasa başarısızlıklarını ele alırken, son bölüm ise bu başarısızlıklara yönelik politika tavsiyeleri ile birlikte değerlendirme bölümüdür.

2. Yükseköğretimde Devlet ve Piyasa

Neo-liberalizm³, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında iktisat politikası ve sosyal politikanın sınırlarını çizen klasik ekonomi politiğin alanını genişleterek yeniden canlanması ve yoğunlaşması olarak tanımlanabilir (Saunders, 2010). Dolayısıyla yükseköğretimin piyasalaşması tartışılırken konuyu Adam Smith'e kadar taşımak mümkündür. "Akademik" kavramını "entellektüel girişimcilik" olarak tanımlayan Smith, üniversitelerde araştırma verimliliği, danışmanlık, öğretim kalitesi vb. ile ilintili olmayan otomatik ücret artışlarının hizmet süresi ile bağlantılı olmasının bedavacılık problemi yaratarak akademik gelişmeye engel teşkil ettiğini vurgulamaktadır (Ortmann, 1997). Ancak John Stuart Mill (1984), özel kurumların sağladığı öğretimin kalitesinin zayıflığı nedeniyle devletin denetim rolü üstlenmesi gerektiğini vurgularken, Alfred Marshall da daha fazla devlet düzenlemesi için çeşitli argümanlar geliştirerek, yükseköğretim piyasasını kapitalist bir piyasa gibi tasavvur etmenin imkânsızlığını ortaya koysa da, iktisadi analizde piyasanın merkezçiliği ve iktisadın bireysel iktisadi rasyonaliteye bağımlılığı göz önüne alındığında çeşitli görüş ayrılıklarını kaçınılmaz hale getirmiştir (Teixeira ve Dill, 2011). Bu tartışmalarda piyasayı tekrar gündeme getiren ise neo-liberal fikirlerin politik bir ideolojiye dönüşmesinde etkili olan Milton Friedman'dır. 1955 yılında yazdığı "Eğitimde Devletin Rolü (The Role of Government in Education)" isimli makalesi eğitim ve öğretim hizmetinin piyasalaşması konusunda öncü çalışmalardan biridir. Piyasa mübadelesinin refah maksimize edici sonuçlarını vurgulayan yazar, öğretimde piyasalaşmaya dönük önlemlerin daha geniş olanaklar sunacağını, öğretim kurumları arasında çeşitlilik ve rekabeti arttıracığını ve öğretimde daha hızlı gelişme sağlanacağını vurgulamaktadır (Friedman, 1955 [2008]).

Yükseköğretimin piyasalaşmasına yönelik reformların ardında bugün de benzer gerekçeler bulunmaktadır (Brown, 2015; Kaneko, 2005). Öncelikle kaynakların en etkin şekilde kullanılması, öğrenciler adına hareket eden bir hükümet veya bir hükümet biriminden ziyade, birer alıcı olarak öğrencilerin üniversitelerle doğrudan etkileşiminin sağlanması durumunda

³ Neoliberalizm, iktisat teorisi olarak piyasaya dayalı mübadelelerin refahı maksimize edici sonuçlarını vurgular (Evans ve Sewell, 2013). Bu teoriye göre "insan refahını arttırmann en iyi yolu özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içerisinde bireysel girişim, beceri ve hürriyetleri serbest bırakmaktır" (Harvey, 2015:10). Sözü edilen "serbest piyasa" ya da "kendini düzenleyen piyasa" rekabetin etkisi ile kaynakları ve fırsatları tahsis etmenin en iyi yoludur (Chang ve Grabel, 2005). Bireyle kastedilen ise kişisel çıkarla yönetilen, iktisadi olarak maksimize edici aktördür (Olssen ve Peters 2005). Devlet, bu yaklaşımda bu metodolojik bireyciliğin etkisiyle kişisel çıkarını düşünen politikacı ve bürokratların toplamına indirgenir. Amaç, toplumsal refahı arttıracak politika ve düzenlemelerin benimsenmesi değil, iktidarda kalabilmek ve bireysel kazançları maksimize edebilmektir (Grindle, 1989). Devletin rolü bu nedenle uygun bir kurumsal çevre yaratıp, bu çevreyi korumanın ötesine geçmemelidir (Harvey, 2015). "Özgür ve özel girişimciliğin ve mübadelelerin olduğu bir ekonomik yapıda devlet sadece oyunun kurallarını güçlendiren sözleşmeleri tahkim etmeli, zor kullanımına engel olmalı ve piyasanın özgürce işlenmesini sağlamalıdır" (Friedman, 1955[2008]:50).

gerçekleşir. İkinci olarak, sistem genişledikçe maliyetler de artış göstermiş ve kamu kaynakları dışındaki yeni yol ve yöntemler önem kazanmıştır (Steier, 2003). Ayrıca yükseköğretimin yüksek ücret, daha tatmin edici iş, daha sağlıklı ve uzun yaşam ömrü gibi faydaları öğrencilere yöneliktir. Dolayısıyla maliyetin makul bir bölümünü öğrencilerin kendisinin karşılaması gerekir (McMahon, 2009).

20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana bu ve benzer düşünceler yükseköğretimin amacının, önceliklerinin, öğrenci ve fakültenin kimliğinin yeniden tanımlanmasına kaynaklık etmiştir ve neo-liberal gelişmeye paralel bir süreç yükseköğretimi de derinden etkilemiştir (Saunders, 2010). Nitekim yükseköğretim kurumları serbestleştirilmiş, kâr amacı güden özel üniversiteler piyasaya girerek, devlet üniversiteleri ve kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin rakibi haline gelmiştir. Eğitime devlet tarafından aktarılan fonlardaki kesintiler nedeniyle hanehalkları eğitim maliyetinin gittikçe artan kısmını finanse etmeye başlamış (Pusser, 2006), geri ödemesi olmayan yardımlar (maintenance grants) yerini, öğrenci borçlarına bırakmıştır. Kurumsal derecelendirme ve tüketici (öğrenci) tercihlerini etkileyen diğer uygulamalar hızla yaygınlaşırken, yükseköğretim kurumlarının pazarlama ve markalaşmaya dönük harcamaları da hızla artmaya başlamıştır (Brown, 2011). Buna ilaveten üniversitelerin küresel ölçekte yenilikçilik ve AR-GE faaliyetlerinde öncü rol oynadığı bilinmektedir. Bunun gereği ve tabii sonucu olarak iş dünyası ve büyük işletmeler ile yoğun işbirliği içinde çalışmak, üniversiteler için önemli bir başarı kriteri kabul edilmeye başlamıştır. Neo-liberal iktisat politikası savunucuları tarafından iktisadi olarak rasyonel olmayan ve kötü yatırım (bad investment) olarak adlandırılan memuriyet sistemi (tenure system) ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Saunders, 2010). Öğrenciler alıcı ya da müşteri olarak yeniden tanımlanırken, yükseköğretim de öğrenciler tarafından alınıp satılan bir mal olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Furedi, 2011). Ayrıca, araştırmaların finansmanı ya da patent alma, üniversiteye girişle bağlantılı diğer yan hizmetler, yükseköğretim kurumlarının kullandığı hizmetlerde ticari sponsorluk gibi akademik kapitalizmi teşvik eden pek çok yöntem ortaya çıkmıştır (Lynch, 2006; Bok, 2007).

Stiglitz'in (2002b) neoliberal fikirleri empoze etmek için kullanılan ve "yeni misyoner kuruluşlar" olarak adlandırdığı uluslararası kurumların yükseköğretimin bu şekilde pazarlanabilir bir mala dönüşmesinde katkısı büyüktür. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) öğretim de dahil olmak üzere ekonomideki tüm hizmet sektörlerinin küresel olarak serbestleşmesini öngörmektedir (Lynch, 2006; Tilak, 2008)⁴. Bunun en önemli nedeni yükseköğretimin ciddi bir gelir kaynağı olmasıdır. Örneğin, ABD'ye

---

⁴ Altbach (2015) Dünya Ticaret Örgütü'nün bu yaklaşımının üniversitenin geleneksel fikirleri ile eğitimin ulusal ve hatta kurumsal kontrolüne ciddi bir tehdit oluşturduğunu ifade etmektedir.

2015 yılında gelen öğrenci sayısı 975.000'dir. 2014 yılına göre %10 ve 15 yıl öncesine nazaran % 89 artış söz konusudur ve bu hareketliliğin ABD ekonomisine katkısı 30.8 milyar dolardır (ITA, 2016).

Bu çerçevede neo-liberal piyasa modeline göre yükseköğretim piyasası küresel ve ulusal piyasaların fonksiyonu kapitalist bir piyasadır (Marginson, 2013). Yükseköğretim ticari amaçla yapılır ve potansiyel piyasa girişlerinin serbest olduğu rekabetçi piyasalarda, ticari bir mal olarak alınıp satılır. Devlet müdahalesinin en az olduğu bir ortamda, hissedarları tarafından finanse edilen kurumlar tarafından üretilen ve karşılığında kâr elde edilebilen yükseköğretim, özel bir maldır (Marginson, 2013; Marginson, 2014).

Neoliberal piyasa modeline ilişkin bu savunulara rağmen, Sen (2004) toplumsal fırsatlar yaratılırken kamu siyaseti inisiyatiflerine olan ihtiyacın hayati bir önem taşıdığını ileri sürmektedir. Piyasalara daha fazla yer açılması için “iktisadi reform” ihtiyacı öncelik kazansa bile, eğitim ve öğretim söz konusu olduğunda dikkatli ve kararlı kamusal eylemin varlığı şarttır. Ayrıca yükseköğretimde piyasanın tek toplumsal koordinasyon biçimi olmadığı unutulmamalıdır. Öğretim olanaklarının dağılımı modern toplumların ortak sorunudur ve büyük ölçüde merkezi bir koordinasyona ihtiyaç duyar. Ayrıca katılım koşulları, öğretim alanları gibi konular hükümet kararlarından büyük ölçüde etkilenmektedir. Yine üniversitelerin toplumsal rollerinin koordinasyonu dikkate alındığında, piyasanın kesinlikle önemli bir rolü olduğu kabul edilse bile, hükümetin, vakıfların (philanthropy) ve üniversitelerin gönüllü kurumlarının katkıları yadsınamaz (Geiger, 2004). Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacına da hizmet edecek biçimde yükseköğretim ile ilgili kritik konu, neoliberal ideolojinin iddia ettiği tam serbestleşme veya kuralısızlaştırma (deregülasyon) değildir. Ayrıca ABD gibi dünya standartlarında başarı elde etmiş toplumlarda rekabetin başarının en önemli nedeni olarak ön plana çıkması, eğitim ve öğretimin geleneksel biçimiyle bir kamu hizmeti olarak tasavvur edilmesinin de önüne geçmektedir. Bu nedenle piyasanın meziyetleri kabul edilmekle birlikte, artan ölçüde piyasa güçleri ile karşı karşıya kalan yükseköğretim sistemlerinin sosyal faydalarını maksimize edecek devlet müdahalesinin türü ve derecesinin öneminin altı çizilmelidir (Teixeira, 2013). Rekabetten umulan faydaların elde edilmesi, ancak “görünür bir elin” varlığı ile mümkündür.

Dolayısıyla son yıllarda kâr amacı güden özel üniversitelerin sayısının artması, devlet kurumlarının ve kâr amacı gütmeyen kurumların daha yüksek harç belirlemeleri, kurumsal otonomilerinin artması ve akademisyenlerin piyasa kurallarına tabi olmaya başlamasına rağmen (Hansmann, 2012), piyasa dışı kural ve uygulamalar (giriş engelleri, zorunlu standartlar vb.) varlığını sürdürmektedir ve sürdürmelidir. Çünkü üniversiteler yalnızca öğrenme sürekli olarak bilgi yaratma ve yayma, toplumların modernleşmesi için gerekli olan

beceri ve davranışları aşılama merkezleri değildir, aynı zamanda farklı nesiller ve farklı uluslar arasında bireyler için etkileşim yapısı sağlayan önemli toplumsal kurumlardır (Tilak, 2008). Bir toplum için böyle stratejik önem taşıyan bir sektörde devletin, akademik piyasaların temel koşulları, yapısı ve davranışları ile ilgili politikaları, akademik kurumun stratejik tercihleri ve performansı üzerinde önemli etkiler yaratacaktır (Dill, 1997). Yükseköğretim piyasası bu nedenle neo-liberalizmin idealize ettiği serbest bir piyasa değil, gözetimli (kontrollü) bir piyasa (managed market) olma özelliğini daha çok yansıtmaktadır (Pritchard, 1994).

3. Uygulamada Yükseköğretim Piyasası

Liberal bir giriş rejimi, özel mal üretimi, üretim ve bölüşümün fiyata dayalı koordinasyonu, önemli ölçüde kurumsal otonomi ve bu otonom kurumlar arasında öğrenciler için kıyasıya bir rekabet, öğretim maliyetinin tamamını veya büyük bölümünü temsil eden harçlar, bu maliyetler için kurumsal fonların tamamı ya da büyük bölümünün özel kesimin desteği ile karşılanması, öğrencilerin geçim maliyetlerinin büyük bölümünün hane halkları tarafından karşılanması, devlet müdahalesinin minimuma indirilmesi ve devletin işlevinin yasal kurulların belirlenmesinden öteye geçmemesi serbest bir yükseköğretim piyasanın temel nitelikleridir (Brown ve Carasso, 2013; Marginson, 2009). Yüksek öğretim piyasasında temel piyasa başarısızlıkları (dışsallıklar veya kamu malları, eksik rekabet ve eksik bilgi) nedeniyle bu pür piyasa niteliklerini taşıyan bir yükseköğretim sistemi bulmak neredeyse imkansızdır (Leslie ve Johnson, 1974; Pusser, 2006; Marginson 2013; Brown ve Carasso, 2013). Nitekim bu piyasada üretilen mal (hizmet) üretim maliyetinin altında bir fiyattan satılır, öğrencilerin büyük bölümü kar amacı gütmeyen kurumlara ve devlet üniversitelerine kayıtlıdır, hem piyasaya girişte hem de piyasadan çıkışta önemli engeller vardır (Pusser, 2006). Bu bölümde uygulamada yükseköğretim piyasasının bu özellikleri daha ayrıntılı ele alınacaktır.

3.1. Giriş Engelleri

Rekabetçi bir piyasada giriş engeli ya yoktur ya da çok azdır. Ancak lisans almak için gerekli olan akreditasyon süreci, yeni kurumlar için potansiyel kamu fonları, birleşme (merger) imkanları gibi yükseköğretim piyasasına yeni girişleri etkileyen çok sayıda politikadan bahsedilebilir (OECD, 2008; Marginson, 2013).

ABD’de çeşitli kurumlar arasında yaşanan ciddi rekabet liberal bir giriş rejimini yansıtmaktadır (Brown, 2011). Ancak kâr amacı güden özel öğretim kurumlarının bazıları, bölgesel akredite birlikleri tarafından akredite edilmektedir. Ayrıca öğretim endüstrisinin kendisi

de önemli bir iç denetim mekanizmasıdır. Akreditasyon, eğer kurumlar federal öğrenci yardım fonu almaya uygun görülmüşse zorunlu hale gelmektedir (Hunt vd., 2016). Avustralya’da devlet yardımları (grants) ve gelire bağlı borçlar (income-contingent loans) devlet üniversitelerinde okuyan öğrencilerle sınırlıdır. Özel üniversitelerde okuyan öğrenciler ya kendi kaynaklarından ya da ticari borçlardan yararlanarak tam maliyet ödemek zorundadırlar (Hunt vd., 2016). Ayrıca 2011 yılında kurulan Yükseköğretim Kalite ve Standartları Birliği risk göstergelerini dikkate alarak yeni kurulacak özel kurumları detaylı bir incelemeye tabi tutmaktadır (Hunt vd., 2016). Piyasalaşmada öncü ülkelerden biri olan Japonya’da, ilgili Bakanlık tarafından kabul edilen “Üniversitelerin Kurulması ile İlgili Standartlar”, yeni bir anabilim dalı eklenmesi, öğrenci sayısının ayarlanması gibi konuları da kapsayan, yeni bir üniversite kurulması veya var olan bir kurumun yeniden organize edilmesinde karşılanması gereken minimum standartları dikte ederek yükseköğretimin kalitesini düzenlemektedir (Hunt vd., 2016).

Bu giriş engellerinin yanı sıra alıcı zihninde bir mal veya hizmetin ikamesi olarak görülen rakip kurumların ürünleri olarak *tanımlanabilir bir ürün alanı* da piyasanın sınırlarını etkileyen bir unsurdur (BeckerveRound, 2009). Yükseköğretimin “çağrışımsal (associative)” bir mal olarak tanımlanması ve bunun neden olduğu “katmanlaşma (stratification)” öğretim kurumları arasındaki rekabeti büyük ölçüde azaltmaktadır. ABD’de 3000’den fazla üniversiteden, çok azı Harvard, Yale ve Stanford ile aynı ürün piyasasındadır (Hansmann, 1999). Bu üniversiteler bir grup olarak hareket edebilmektedir ve öğretim harçlarını öğrenciler için cazibesini yitirmeksizin arttırabilmektedir.

Yükseköğretim piyasasında coğrafi etmenlerde rekabetin gerçekleştiği sınırları belirleyici bir faktördür. Örneğin ABD’de eyalet içinde ve dışında harç düzeyi farklılıkları piyasayı sınırlayan önemli faktörlerden birisidir. Ayrıca ulaşım masrafları, ailenin harcanabilir geliri, aile ilişkileri gibi etmenler de piyasayı kısıtlayan unsurlardandır. Bu nedenle kurumlar, yükseköğretim piyasasına büyük ölçüde yerel veya en iyi ihtimalle eyalet içindeki öğrencileri içeren bir bütün olarak bakmaktadır (Leslie ve Johnson, 1974).

3.2. Özel Mal-Kamusal Mal İkilemi

Sağladığı getirilerinin büyük kısmının toplumdaki ziyade bireylere yönelik olması yükseköğretimin özel bir mal olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Bu hem tüketim malı (öğrenmeden elde edeceği fiziksel tatmin, toplumsallaşma, statü, saygınlık vd.) hem de üretim malı yönüyle (bireylerin daha fazla gelir elde etmesine neden olabilecek beceri ve iletişim yeteneği vd.) geçerlidir (Hansmann, 2012). Öte yandan öğretim kurumlarına özellikle de elit üniversitelere giriş kısıtlanmıştır. Bu üniversitelere giriş öğrencilerin niteliği ile

ilişkilidir. Düşük nitelikli bir öğrenci, potansiyel bir öğrenciden daha fazla ödeme istekliliğinde olsa bile genellikle kabul alamamaktadır. Dolayısıyla bazı bireylerin tüketimi engellenmiştir. Veri bir kontenjan düzeyinde, aynı anda öğretim hizmetinin aynı biriminden birden fazla kişinin yararlanamaması diğerlerinin tüketim düzeyleri pahasına gerçekleşir ki bu da tüketimde rekabete işaret eder (Hansmann, 1999; Tilak, 2008; Marginson, 2013).

Ancak sahip olduğu bazı nitelikler nedeni ile geliştirilen argümanlar, yükseköğretimin özel mal kabul edilmesi durumunu tartışmalı hale getirmektedir (Tilak, 2008; Hansmann, 2012; Teixeira ve Dill, 2011; Stiglitz, 1999; Marginson, 2012; Marginson, 2013). İlk olarak yükseköğretimin önemli bir çıktısı olan bilgi veya daha genel olarak bilimsel araştırma (research) kamu malı niteliği taşır. Bundan kişilerin yoksun bırakılmasının maliyeti yüksek, daha çok kişinin yararlanmasının maliyeti ise düşük veya sıfırdır (Stiglitz, 2002a). Ayrıca faydası coğrafi olarak kısıtlanmadığından, tüm toplumlara, ülkelere, nesillere yayıldığından bu tür bir malı özel mal olarak nitelemek imkansızdır⁵ (Stiglitz, 1999).

Yükseköğretimin bireysel faydalarının yanı sıra, toplumsal faydalarının da varlığı, “erdemli mal (merit good)” biçiminde kavramsallaştırılmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile yüksek öğretim, daha istikrarlı ve güvenli bir çevre, daha etkin emek piyasaları, demokrasi, daha fazla kültürel ve toplumsal hoşgörü, daha hızlı büyüme gibi faydalarla hem halihazır-daki topluma hem de gelecek nesillere katkısı ile kısmen kamusal mal, bireylerin kazançlarına ve bilimsel araştırma faaliyetleri ile patentlere katkısı ile kısmen özel maldır (McMahon, 2009). Üniversitelerin özel faydaya ek olarak bu fiyatlandırılmayan toplumsal faydalarının olması toplumsal refahın maksimize edilmesi için devlet tarafından arz edilmesi yerine, devlet tarafından sübvansede edilmesini gerekli kılmaktadır (Teixeira ve Dill, 2011).

Kurumlar ve öğrenciler arasında mübadeleye konu olan mal biçimi (commodity form) de diğer mal ve hizmet piyasalarından farklıdır. Üniversiteler mevcut kontenjanlarını (enrollment space) satar. Bu kontenjan kurumsal misyon, öğrenci gereksinimi, fakülte kalitesi, giriş şartları gibi onu etkileyen çok sayıda faktör tarafından farklılaştırılabilir (Leslie ve Johnson, 1974).

Sonuç olarak yükseköğretim hizmeti belli yönleri ile *dışlanabilirlik ve tüketimde rakiplik* özelliklerini taşısa da, toplumsal faydası da azımsanamayacak boyuttadır. Araştırma (research) söz konusu olduğunda bu iki özellik neredeyse tamamen ortadan kalkmakta, yükseköğretim kamu malı niteliklerini taşır hale gelmektedir.

---

⁵ Çoğu bilgi kamusal mal olarak nitelendirilmektedir. Ancak belirli bir coğrafi alanla kısıtlanmayan, matematiksel teoremler, fizik ve kimya kuralları gibi doğası itibarı ile evrensel olan bilgileri Stiglitz (1999) “küresel kamusal mal” olarak nitelendirmektedir.

3.3. Rekabet ve Etkinlik

Rekabet, yükseköğretimde de kalite teminatının önemli bir nedenidir (Hansmann, 2012) ve çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılaştırılan kontenjanda (enrollment space) algılanan farklılıklar ile öğrenciler ve akademik kadro gibi belirli süreç girdileri açısından yaşanır (Leslie ve Johnson, 1974). Brewer vd. (2001) bu piyasadaki kurumların dört farklı alanda rekabet ettiğini ileri sürer: Öğrenci kayıtları (student enrollments), araştırma fonları, kamu desteği ve özel kesimden sağlanan gelirler. Ancak ne için rekabet edilirse edilsin üniversitelerin en kapsamlı hedefi akademik üstünlük ve prestij elde etmektir (Bok, 2007). Bu açıdan yükseköğretim “konumsal mal (positional good)” (Hirsch, 2005) veya “çağrışımsal mal (associative good)” (Hansmann, 1999) üretir ve statü rekabeti arz ve talep arasındaki Ortodoks iktisadi ilişkileri ortadan kaldırır (Marginson, 2004). Örneğin, kurumlar arasında kamunun araştırma fonlarına yönelik rekabet, iktisadi bir piyasadan ziyade bir teklif verme oyunudur (bidding game) (Marginson, 2013).

Temelde prestij ve akademik üstünlük rekabeti, öğrenci rekabetinde kurumları pür iktisadi hedeflerden uzaklaştırmaktadır. Özellikle elit kurumların kontenjanları kısıtlıdır ve öğrenci kabul kararlarında temelde fiyatları düşürmek ve daha fazla hizmet sunmak gibi geleneksel yöntemlere başvurulmaz ve öğrencilerin ödeme gücü bu kurumlara girişte birincil kriter değildir (Hansmann, 1999). Nitekim amaçları mevcut kontenjanları doldurmak değil, en iyi öğrencileri çekmektir. Çünkü bu öğrenciler öğretim kalitesinin artmasını sağlarken, böylelikle en iyi öğrencilerin cezbedilmesinde katkıda bulunarak piyasanın kendi kendini beslemesine neden olmaktadır (Geiger, 2011; Pusser, 2006). Bu kurumlar daha ziyade statülerini sürdürmek ve geliştirmek için gerekli olan araştırma performansı açısından yoğun biçimde rekabet etmektedir. Yükseköğretim kurumlarının öğrenci rekabetinin yanı sıra, öğrenciler arasında da bu kurumlara kabul açısından kıyasıya bir rekabet yaşanır. Bu iki rekabet türü, yükseköğretim kurumlarının farklı arz ve talep koşullarıyla ve öğrencilerin de farklı hazırlık ve kabul edilme düzeyleri ile karşı karşıya olması demektir (Pusser, 2006).

Devletin yükseköğretime verdiği desteği kısması, üniversiteler için araştırma fonlarının önemini arttırmıştır. Ancak piyasalaşma eğiliminin en fazla olduğu ABD’de bile özel sektörün sağladığı araştırma fonlarının toplam GSYH içindeki payı, devletin sağladığı araştırma fonlarının altındadır (Atkinson ve Stewart, 2011). Öte yandan yükseköğretim harcamaları içerisinde, hane halkları dışındaki özel sektörün payı OECD ülkeleri için % 9 seviyesindedir. Bu oranın en fazla olduğu ülkeler Kore (%24), Kanada (%23), İngiltere (%23), İsrail (%17), ABD (%17), Avustralya (%15) ve Yeni Zelanda (%15)’dir. Kamu kaynaklarından toplam harcama payı hala yüksek bir orana karşılık gelmektedir ve OECD ortalaması %78.1’dir (OECD, 2016).

Kapitalist piyasalarda rekabet firmaları rakiplerini yenmek veya en azından onlarla yarışabilir durumda olmak için sürekli bir değişime zorlar. Başarısız olanlar piyasadan çıkmak zorunda kalır. Ancak geleneksel firmalardan farklı olarak üniversitelerin başarısız olma riski çok düşüktür. Öğretim İstatistikleri Ulusal Merkezi verilerine göre ABD’de 2010-2011 döneminde yalnızca 20 özel üniversite faaliyetini durdurmuştur. Çok sayıda kurumun ödeneklerinde kesintilere neden olan ABD’deki 2008-2009 iktisadi bunalımında bile yalnızca birkaç üniversitenin kapanmış olması yükseköğretim kurumlarının öğrenci çekme ve kaynak sağlamadaki başarılarına bakılmaksızın ayakta kaldıklarının göstergesidir (Becker ve Toutkoushian, 2013).

Yükseköğretim piyasasında rekabet etkinlik sağlar, toplumsal talep ve sorunlara daha hızlı cevap üretilmesine yardım eder ve yenilikleri teşvik eder (Brown ve Carasso, 2013). Ancak rekabetin derecesi önemlidir. Aşırı rekabet kaynakların etkin kullanımına zarar verir. Bunun nedeni ise özünde statü rekabetinin yapıldığı bir piyasadaki fiyat rekabetidir (Brown, 2015). Dill (2007) ABD’de kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerle ve İngiltere’deki özel okulların tecrübesinden yola çıkarak piyasa rekabetinin, eksik bilgidен dolayı akademik kaliteyi garantilemediğini ortaya koymaktadır. Yazara göre kamunun zihninde akademik prestij kavramının öğretim kalitesi olarak somutlaşması ve böylelikle fiyat ve kalite arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığına ilişkin algı, öğretimin etkinliğine zarar vermektedir. Elit üniversitelerin kaliteyi arttırmak için gerekli olan düzeyin üzerinde bir fiyat (veya harç) belirlemesi, öğretim sistemi genelinde bir fiyat sınırı oluşturarak diğer üniversitelerin de harcama hedefleri oluşturmasına imkân tanımaktadır. Prestij elde etmek için girişilen bu yarış yükseköğretim maliyetlerini hızla arttırmakta ancak eşdeğer bir toplumsal fayda ortaya çıkmamaktadır. Brown (2015) rekabetin belli bir düzeye kadar kaynakların etkin kullanımına öncülük ederken, aşırı rekabetin bu avantajlara zarar vermesini, yükseköğretimde piyasalaşmanın temel ve kritik bir ironisi olarak görmektedir. Özetle, yükseköğretim piyasasında temel amaç daha fazla hasıla ya da daha büyük pazar payı değil, akademik prestij elde etmektir. Ayrıca rekabetin artan derecesi de piyasanın niteliklerinden dolayı etkinlik avantajlarına zarar vermektedir.

3.4. Devletin Rolü

Farklılaşan bağlamlar ve gelişme aşamalarına rağmen OECD ülkeleri içerisinde çoğu öğrenci kâr amaçlı özel üniversitelerden ziyade, kâr amacı gütmeyen özel üniversiteler ile devlet üniversitelerine kayıtlıdır. Özel yükseköğretim kurumları açısından en uzun tarihe ve farklı yapılarıdaki özel öğretim kurumlarına sahip olan ABD’de, kâr amaçlı özel öğretim kurumlarında kayıtlı olan öğrencilerin payı, 2014-2015 döneminde toplam öğrenci sayısının

%10'una eşittir. Kalan diğer öğrenciler dört yıllık devlet üniversiteleri, devlete ait iki yıllık üniversiteler ve kâr amacı gütmeyen kurumlarda kayıtlıdır (Hunt vd., 2016). Japonya özel yükseköğretim kurumlarının yoğun olduğu bir OECD ülkesidir. 2014 yılına ait OECD verilerine göre toplam 781 üniversitenin 604'ü (%77'si) özel üniversitedir ve ülkede toplam öğrencilerin yaklaşık %79'u özel üniversitelere kayıtlıdır. Ancak buna rağmen 1956 yılından bu yana hem özel hem de devlet üniversiteleri, devlet tarafından minimum standartlar dikte edilerek sektörde öğretim kalitesi yüksek oranda düzenlenmektedir (Hunt vd., 2016). Yükseköğretim de özel sektörün payının en fazla olduğu bir diğer ülke Şili'dir. Toplam öğrencilerin %72'si özel sektörde kayıtlıdır (OECD, 2015). Ülkede 60 üniversitenin yalnızca 16'sı devlete ait olmasına rağmen, 2015 yılında ani bir değişimle 17 devlet üniversitesi kurulmuştur (Hunt vd., 2016). Aslında Şili'de devlet üniversitesi sayısının artması yükseköğretimde devletin rolünün artma eğilimine işaret ettiği söylenebilir.

Öte yandan, Kore'de yükseköğretim öğrencilerinin %83'ü özel üniversitelerde kayıtlı olmasına rağmen, yükseköğretim piyasasında merkezi kontrol varlığını hala sürdürmektedir (Mok, 2011; Marginson, 2010). İngiltere'de öğrencilerin %100'ü özel üniversitelerde kayıtlı olmasına rağmen, bu üniversitelerin tamamı devlete bağımlıdır (OECD, 2015). Öğrencilerin en az %90'ının kamu kurumlarında öğretim gördüğü ülkeler Danimarka, Almanya, İrlanda, Türkiye, İtalya, Suudi Arabistan, Güney Afrika ve İsveç'tir. Piyasalaşmanın fazla olduğu ve %20'den daha azının kamu kurumlarında kayıtlı olduğu ülkeler ise Şili, Estonya, İsrail, Kore, Litvanya ve İngiltere'dir (OECD, 2015).

Devlet düzenlemesi diğer pek çok piyasaya nazaran yükseköğretim piyasasında daha fazladır (Brown, 2015). Piyasadan beklenen toplumsal faydaların elde edilmesi bu düzenlemeye bağlıdır ve özellikle üç kritik alanda ortaya çıkmaktadır (Dill, 1997). İlk olarak devlet, akademik kurumların faaliyet gösterdiği alandaki değerler ve kurallar yapısını değiştirerek, yükseköğretimin temel koşullarını etkileyebilir. Mülkiyet hakları, antitröst yasalar ve akademik memuriyet süresi bu temel koşulları oluşturmaktadır. Örneğin, ABD'de tüm devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler müfredat ve öğretim yöntemleri açısından doğrudan devlet müdahalesinden yoksundur. Kâr amacı güden kurumlar söz konusu olduğunda devletin görevi yasal bir yapının oluşturulmasıdır. Buna ek olarak federal hükümet, öğrenci yardımları aracılığı ile kâr amacı güden kurumlar tarafından alınan fonların büyük kısmını da sağlamaktadır (Hunt vd., 2016). Yine piyasa rekabetini arttırmak için tasarlanan bir hükümet politikası akademik memuriyet süresi ile ilgilidir. ABD'de 1940 yılında kabul edilen ve 1970'lere kadar ülkedeki yükseköğretim kurumlarının tamamına yayılan bir hiyerarşik organizasyon biçimine (*up or out model*) göre belirli bir zaman diliminde belirli kriterleri sağlayan akademisyenler memuriyete ya da işte daimi statüye geçirilmesi öngörülürken bu yapı 1970'lerden itibaren değişti-

rilmiş, 1975-2009 arasında ABD üniversitelerinde işte daimi statü oranı %57'den %30'a düşmüştür. Alternatif olarak yarı zamanlı ya da tam zamanlı çalışmayı öngören bir yıllık veya daha uzun süreli sözleşmeler oluşturulmuştur. Rekabet yaratan bu uygulama ABD'de yüksek-öğretimin dünya standartlarındaki başarısında en etkili politikalardan biri haline gelmiştir (Hansmann, 2012). İngiltere'de de Thatcher hükümetinin akademik memuriyeti ortadan kaldırma politikası akademik emek piyasalarında daha fazla rekabet getirdiği gibi, akademik sistemin temel değerlerini de değiştirmiştir (Dill, 1997).

Devlet müdahalesinin etkili olduğu ikinci kritik alan piyasaları serbestleştirerek veya teşvik ederek, temelde mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkileyen politika araçları yoluyla piyasa yapısını etkileyen politikalardır. 1980'lerden itibaren aşamalı bir piyasalaşma süreci yaşayan İngiltere'de bu tür politikalar hala varlığını sürdürmektedir. Örneğin, harçlar için maksimum sınır devlet tarafından 9000 sterlin olarak belirlenmiştir. Öğrenciler burs, harç indirim (fee remission) vb. çeşitli finansal destekler almaya devam etmektedir ve üniversite araştırmaları hala büyük ölçüde sübvansiyonla edilmektedir (Brown, 2015; Brown ve Carasso, 2013). Güney Kore'de hükümet kurumlar arası rekabeti arttırmak için minimum düzeyde müdahale tesis etmeye ve belirli bir düzeyde kurumsal otonomi sağlamaya çalışsa da, çeşitli araştırma projelerine fon tahsis etmeye devam etmektedir. Proje rekabeti ve kurumsal değerlendirme yoluyla hükümetin fon sağlaması nedeniyle Güney Kore'de yükseköğretim piyasasının *yarı piyasa (quasi market)*⁶ niteliğinde olduğunu söylenebilir (Jeong, 2014). Son olarak, kamu politikaları özellikle regülasyon yoluyla, alıcı ve satıcıların davranışını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu politikalar fiyat düzenlemesi ile miktar (kontenjan) düzenlemesi ve doğrudan ve dolaylı bilgi sağlama biçiminde olabilmektedir. Sonuç olarak devletin, doğrudan yükseköğretim hizmeti sağlayarak, alıcı ve satıcıların davranışlarını doğrudan etki ederek, çeşitli politika araçları ile piyasa yapısını değiştirerek ve yükseköğretimin temel koşullarını belirleyerek piyasayı etkileyebildiği söylenebilir.

3.5. Fiyat

Yükseköğretim sistemlerinde bazı piyasalarda öğrenciler öğrenim harcı ödemez. Sübvansiyon ve/veya çapraz sübvansiyonlar nedeniyle harçların maliyetle ilişkisi çok azdır ya da yoktur. Fiyat, farklı öğretim alanları veya katılım biçimlerine göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Ayrıca harçlar büyük ölçüde sübvansiyonla edilmektedir. Dolayısıyla yükseköğretim piyasası fiyat oluşumu açısından çok sayıda piyasa dışı unsur içermektedir (Brown, 2011; Brown ve Carasso, 2013).

---

⁶ Yarı-piyasa durumunda arz ve talep ile ilgili kararlar piyasa benzeri mekanizmalar tarafından koordine edilirken, devlet düzenlemesi ve finansmanı hala önemli bir koordinasyon mekanizması olarak varlığını sürdürmektedir (Teixeira ve Dill, 2011).

İlk olarak, yükseköğretim kurumlarında fiyat (harç) eğer hükümet tarafından tespit ediliyorsa, toplam arzın, toplam talebin, maliyetin veya kârın fonksiyonu değildir (Marginson, 2013). Daha ziyade öğretim alınan düzey, öğretim alınan alan, öğrenci altyapısı, öğretimin verilmiş biçimi gibi etkenlere bağlı olarak farklılık gösterir (OECD, 2015). Zaman zaman bazı kurumlar hasıllarını arttırmak amacıyla büyüme kararı alabilse de, bu sermaye birikiminin değil, politika yapısının fonksiyonudur (Marginson, 2013). Ülkeler arası ciddi farklılıklar gözlenmekle birlikte, genellikle Anglo-Sakson ülkeleri ve Asya ülkelerinde harç düzeyleri bakımından yükselen bir trend gözlemlenmektedir. İkinci olarak, yükseköğretim piyasasında fiyat düzeyi, arz yanıyla kurumların elde ettiği bağışlar, devlet ödeneklerinin (Winston, 1997) ve talep yanıyla öğrencilerin elde ettikleri kamu desteklerinin fonksiyonudur (OECD, 2015). Ülkeler arasında harç düzeyleri bakımından ciddi farklılaşmaya rağmen, öğrencilerin elde ettikleri kamu desteklerini de dikkate alarak dört farklı model ortaya konulabilir (OECD, 2015). Birinci modelde, öğrencilerin harç ödemediği, öğrencilerin ciddi oranda kamusal destek sağladığı, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç’i kapsayan İskandinav ülkeleri yer almaktadır. Bu modelde yükseköğretimin finansmanı piyasa güçlerinin değil, fırsat eşitliği, toplumsal eşitlik gibi toplumsal değerlerin etkisi altındadır (OECD, 2015). İkinci grupta ABD, İngiltere, Avustralya, Kanada, Hollanda ve Yeni Zelanda vardır. Yükseköğretime giriş bu ülkelerde finansal kısıtlarla karşılaşsa da, öğrenciler önemli oranda kamusal destek sağlamaktadır.

Normal koşullarda rekabetin fiyatları aşağıya çekeceğini varsayımının (Massy, 2004) aksine, üniversiteler ABD’de çoğu diğer kurumdan farklı davranış sergiler. Yapısal faktörler ve üniversitelerin çeşitli nedenlerden kaynaklanan isteksizliği piyasanın fiyat (harç) düzeylerini kontrol altına alma becerisini sınırlandırmaktadır (Massy, 2004). ABD’de rekabetçi bir piyasa yapısına rağmen, ikili piyasa yapısı fiyat artışlarının nedenidir. Nitekim, elit kurumlar yüksek yapışkan fiyat ya da liste fiyatı belirlemektedir ve nitelikli öğrencileri cezbetmek için yardım, burs vd. yöntemlerle “*etkinlik ücret hipotezine*” benzer bir strateji uygulamaktadır. Bu hipoteze göre ücretler basit bir biçimde arz ve talep tarafından belirlenmemektedir. En iyi çalışanları (öğrencileri) çekmek için, firmalar (üniversiteler), çalışanlara (potansiyel öğrencilere), piyasayı temizleyen ücretten (piyasayı temizleyen finansal yardımdan) daha fazlasını ödemektedir (Becker ve Toutkoushion, 2013). Bu yüksek yapışkan fiyatlar ve kurumların diğer gelirleri bu kurumlara diğer kurumların erişemeyeceği düzeyde harcama yapma imkanı sunar. Yapılan bir çalışmaya göre, bu kurumların birim maliyetleri, etkinlik sınırında olanlara nazaran % 70 daha fazladır (Massy, 2004). Efektif maliyetin üzerinde bir fiyat (harç) belirlemesine imkan sağlayan ise prestijinin getirdiği monopol gücüdür. Bu yolla elde ettiği hasılayı da tekrar kalite artışı için kullanmakta ve piyasanın kendi kendisini beslemesine kaynaklık etmektedir (Geiger, 2011; Epple vd.,

2006). Daha az prestijli diğer üniversiteler ise mümkün olduğunca bu elit kurumların harcamalarıyla yarışmaktadır. Piyasa, bu kurumlara fiyat şemsiyesi altında kaldığı sürece fiyatlarını (harçlarını) arttırma imkânı sunmaktadır. Fiyat artışlarını kısıtlamak yerine, piyasa mekanizması elit kurumların fiyat liderliğine yanıt vermektedir (Massy, 2004).

İngiltere’de öğrenim harcı ödemesine ilk defa 1998 yılında başlanmıştır. Aşamalı reformlarla 2012 yılında kurumlar arasında ciddi bir fiyat rekabeti ortaya çıkmasına rağmen, bu rekabet devlet tarafından belirlenen sınırlar içerisinde gerçekleşmektedir. OECD verilerine göre yükseköğretim kurumlarının gelirlerinin yalnızca %19.3’ü harçlardan (hanehalkı gelirlerinden) sağlanmaktadır. Ayrıca öğrencilerin geçim maliyeti, maksimum 3250 sterlin olan geri ödemesi olmayan yardımlar (maintenance grants) ve 5500 sterlin olan sübvans edilmiş borçların bir bileşimi ile karşılanmaktadır (Brown ve Carasso, 2013). Avusturalya ve Yeni Zelanda da yükseköğretim öğrencilerinin en az %85’i kamu desteğinden yararlanmaktadır ve sırasıyla kurumların harcamalarının yaklaşık %40 ve %33.1’lik kısmı harçlarla karşılanmaktadır (OECD, 2015).

Şili, Japonya ve Güney Kore OECD’nin yaptığı sınıflandırmada yüksek harç düzeyi ve az gelişmiş öğrenci destek sistemi kategorisinde yer almaktadır. Yükseköğretim kurumları harcamalarının yaklaşık yarısı bu ülkelerde hane halkları tarafından karşılanmasına rağmen (Japonya’da %51.6, Güney Kore’de %42.1 ve Şili’de %54.8), devlet çeşitli alanlarda varlığını sürdürmektedir. Örneğin, Japonya’da ilgili Bakanlığın öğrenim harç düzeyini tespit etme gücü vardır (Hunt vd., 2016:79). Son olarak, diğer Avrupa ülkelerini kapsayan (Avusturya, Belçika, Fransa, İtalya, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, İrlanda, İspanya, Polonya, Portekiz) öğrenim harçlarının düşük düzeyde ve az gelişmiş bir öğrenci destek sistemini temsil eden modelden bahsedilebilir. Bu modeli temsil eden ülkelerde devlet üniversitelerinin harç düzeyleri 1600 doları aşmamaktadır (OECD, 2015).

3.6. Alıcı-Girdi Teknolojisi ve Maliyetin Altında Fiyatlama

Yükseköğretim piyasasında öğretim hizmetinin üretilme biçimi geleneksel endüstriyel süreçlerden farklılık göstermektedir. İşgücü ve hammadde girdilerinin nihai mala dönüştüğü geleneksel üretim süreçlerinden farklı olarak, öğrenciler sağlanan öğretim hizmetinin hem tüketicisi, hem üretim sürecinin girdisi hem de çıktının/üretimin bir boyutudur (Becker ve Toutkoushian, 2013). Bu haliyle yükseköğretim kurumları “alıcı-girdi teknolojisini (customer - inputtechnology)” kullanmaktadır (Winston,1999) ve bu nedenle yükseköğretim piyasasının arz ve talep yönü birbirinden farklı değildir.

Endüstriyel süreçlerde maliyetlerin en azından hâsıllata eşit olması istenir. Bu niteliğin yük-

seköğretim piyasası açısından anlamı öğretim maliyetinin bütünüyle ortalama maliyete eşit (veya yakın) olan harçlarla karşılanmasıdır (Brown, 2011). Ancak bu piyasada üretim sürecinde girdi olarak öğrencilerin nitelikleri önemli olduğundan kurumlar, daha nitelikli öğrencileri çekmek için elde ettikleri devlet yardımları ve bağışların da yardımıyla maliyetin altında bir fiyattan öğretim hizmetini satmakta ve öğrencilere önemli miktarda sübvansiyon sağlamaktadır. Winston'un (1997) yaptığı bir hesaplama göre ABD'de ortalama bir öğrenci, ortalama bir üniversitede 10600 dolar olan öğretim maliyetinin yaklaşık üçte birini (3100 dolar) karşılamaktadır. Bu durum hem özel hem de devlet üniversiteleri için geçerlidir ve öğrenciler yaklaşık 7500 dolar sübvansiyon elde etmektedir.

3.7. Bölüşüm Dışı Kısıt (Non-Distributional Constraint): Kâr

Kapitalist toplumlarda firmalar için kâr genel olarak büyük bir başarı güdüsü yaratırken, ticari rakipleri daha yaratıcı olmaya teşvik eder (Bok, 2007) ve kaynakların hangi alana tahsis edilmesi gerektiğinin işaretlerini verir. Ancak üniversiteler genellikle kâr peşinde olmayan firmalar olarak örgütlenmektedir ve bu nedenle kârın kaynak tahsisindeki kritik rolü ortadan kalkmaktadır. Zira üniversiteler kâr elde etmek için değil, değer üretmek için vardır (Massy, 2004) Önemli oranda net kazançları olmasına rağmen, bu kâr organizasyon üzerinde kontrol gücü olan yöneticilere, üyelere vs. örtük veya dolaylı yöntemlerle aktarılamaz. Üniversitelerin bu tanımlayıcı niteliği "bölüşüm dışı kısıt" olarak adlandırılmaktadır (Hansmann, 1981).

Kâr kısıtının olmaması, tüketicilerin bilgi asimetrisi ve diğer ahlaki tehlikelerin potansiyel sonuçlarına karşı tüketicilerin korunması anlamına gelir (Pusser, 2006). Nitekim, kâr güdüsünün mümkün olan en iyi hizmeti sağlayabilmesi için öğrencilerin gerçekten neye ihtiyaçları olduğunu bilmeli, mevcut alternatifleri en iyi şekilde değerlendirerek doğru tercihler yapabilmeli ve öğrencilerin tercihleri toplumun ihtiyaçları ile makul bir biçimde örtüşmelidir (Bok, 2007). Ancak yükseköğretim piyasasında tüketicilerin sunulan hizmetlerin niteliği, niceliği, fiyatı ile ilgili tam anlamıyla bir değerlendirme yapması mümkün değildir. Hansmann'ın (1981) "sözleşme başarısızlığı" olarak nitelendirdiği bu piyasa başarısızlığının üstesinden gelmek kâr amacı gütmeyen kurumlarda daha kolaydır. Zira bu kurumların tüketicileri sömürmek için daha az fırsat ve teşvikleri vardır. Winston (1997) bu nedenle bu piyasaları güven piyasaları (trust markets) olarak nitelendirmektedir.

Kapitalist piyasalardaki gibi bu piyasada kâr amacı olması, serbest piyasanın tüm toplum yararına sonuçlar üretmesi varsayımını sorgulanır hale getirmektedir. Örneğin, mesleki öğretime, beşeri bilimlere (liberal arts) nazaran daha fazla önem atfedilmesi, daha genel toplumsal ihtiyaçlara cevap veren öğretimin olması gerekenin altında arz edilmesi anlamına

gelir. Zira kâr elde etmek tüketici taleplerine cevap vermekle olur. Tüketicilerin daha fazla mesleki eğitim talep etmesi, daha doğru etik tercihler yapılması, demokratik süreçlere daha fazla katkı sağlayan birey rolü gibi toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu öğretimin öneminin azalması anlamına gelir (Bok, 2007; Lynch, 2006).

4. Piyasa Başarısızlıkları

Öğretim ve araştırma söz konusu olduğunda pür piyasa koordinasyonunun en liberal toplumlarda bile mümkün olmadığı, yukarıda serbest piyasanın bileşenleri ana hatları ile değerlendirilerek tespit edilmiştir. Yükseköğretim piyasasını bu nedenle “serbest piyasa” değil, “gözetimli (kontrollü) piyasa sistemi” olarak adlandırmak daha doğrudur (Geiger, 2004). Bu bölümün konusu, buna neden olan kısıtlayıcı faktörler ya da piyasa başarısızlıklarıdır.

İlk faktör, *asimetrik bilgi problemi*dir. Hem üreticilerin (üniversiteler) hem de tüketicilerin (öğrenciler) sahip olduğu bilginin kalitesi, rekabetçi akademik piyasaların etkin işleyişine katkıda bulunur (Dill ve Soo, 2005). Ancak yükseköğretim piyasasında akademik kalite ile ilgili bilgi boşluğu piyasa tarafından doldurulmamaktadır (Dill, 2007). Programın kalitesini, önceden doğrudan gözlemlemek mümkün değildir ve satın alma zamanı (kayıt yaptırma kararı, kaynak tahsisi) ile tüketim zamanı (öğrenme tecrübeleri, öğretimden sağlanan özel getiri oranı) arasındaki büyük gecikmeden dolayı, yükseköğretim literatürde bir *tecrübe malı* (post-experience good) olarak tanımlanmaktadır (Brown, 2015; Kivistö ve Hölta, 2008). Aynı gecikme araştırma söz konusu olduğunda da geçerlidir. Araştırma yaparak yeni bilgi elde etme, araştırmacıların kendileri için bile tahmin edilemez ve belirsiz bir süreçtir (Brown, 2015; Kivistö ve Hölta, 2008; Jongbloed, 2003). Dolayısıyla yükseköğretim piyasasında her iki taraf da öğretim kalitesi hakkında bilgi sahibi değildir (Brown, 2015; Winston 1997). Yükseköğretim kurumlarının prestiji ve kurumsal geçmişi bu eksik bilgi sorununu aşmanın görünürdeki çözüm yöntemidir (Pusser, 2006).

Yükseköğretim piyasasını kısıtlayıcı *ikinci faktör dışsallıkların varlığıdır*. Bu konu ile ilgili en kapsamlı çalışma yükseköğretimin özel ve toplumsal faydalarını tanımlayan ve bu faydaların niceliksel değerini tespit eden McMahon (2009)’a aittir. McMahon (2009) yükseköğretimin sağladığı faydaları özel piyasa faydaları (private market benefits), özel piyasadışı faydalar (private non-market benefits) ve toplumsal faydalar (social benefits) olarak üç grupta incelemektedir. Yükseköğretimin özel piyasa faydası, bireyin işinde daha verimli olmasını sağlayan insan sermayesinin kullanılmasından kaynaklanan ilave gelirlerdir (s.42). Yazar, üniversite mezunu bir bireyin yükseköğretimden sağladığı yıllık ilave ortalama geliri 31.174 dolar olarak tahmin etmektedir. Düşük çocuk ölüm oranı, daha sağlıklı ve

daha uzun yaşam ömrü, daha fazla mutluluk gibi özel piyasa dışı faydaların sağladığı ilave gelir ise üniversite mezunu bir birey için yıllık ortalama 38.080 dolar olarak öngörülmüştür (s.159). Toplumsal faydalar veya dışsallıklar (demokratikleşme, insan hakları, politik istikrar, etkin emek piyasaları, azalan eşitsizlik vb.) ise yıllık ortalama 27.726 dolardır.

Pusser (2006) Yükseköğretim Politikası Kurumu (The Institute for Higher Education Policy- IHEP) tarafından yapılan bir çalışmadan yola çıkarak yüksek öğretimin özel ve toplumsal faydalarını farklı olarak dört kategoride incelemektedir. Birincisi, verimlilik artışı, daha fazla tüketim harcaması, vergi gelirlerinde artış, sosyal hizmetler için azalan kamu harcamaları gibi *kamusal iktisadi faydalardır*. İkincisi *özel iktisadi faydalardır* ve yükseköğretime katılımın artması ile ortaya çıkan istihdam ve ücretlerde artış, tasarruflarda artış, emek piyasası mobilitesinde artış gibi bireye iktisadi katkı sağlayan unsurları içerir. Üçüncüsü, daha yüksek oy kullanım oranları, kamu sağlık hizmeti maliyetlerinde azalma, sivil katılımında artış gibi *kamusal sosyal faydalar* ve sonuncusu daha sağlıklı yaşam, uzun yaşam ömrü, daha fazla boş zaman, statü gibi *özel sosyal faydalardır*. Her bir fayda türünde gerçekleşen değişiklik, diğer fayda türünü etkilemesi nedeniyle, birbirleri arasında önemli düzeyde bir etkileşim söz konusudur. Örneğin, daha yüksek gelir, daha yüksek vergi geliri gibi kamusal faydaya aracılık etmektedir.

Üçüncü önemli piyasa başarısızlığı *statü rekabetinin neden olduğu eksik piyasalardır*. Özellikle kâr amacı gütmeyen özel öğretim kurumları, müşteriler (veya öğrenciler) için özel niteliklerine göre kümelenme eğilimindedir. En çok istenir niteliğe sahip olan bir grup öğrenci bir öğretim kurumunda kümelenme eğiliminde olurken, bu kümenin dışında kalan en çok istenir özelliğe sahip diğer bir grup farklı bir katman oluşturacaktır. Zira elit kurumlardaki kontenjanların kendisi öğrencilerine daha fazla iktisadi faydaya dönüşebilecek statü yararı sağlamaktadır. Hiyerarşik kümelenme ya da katmanlaşma adı verilen bu olgu öğretim kurumları arasındaki rekabetin derecesini azaltmaktadır (Hansmann, 1999). Marginson (2009)'un "statü piyasası" olarak adlandırdığı bu piyasa, geleneksel piyasalardan farklı niteliklere sahiptir. Öncelikle bu piyasalar yalnızca üreticiler arasındaki rekabetin etkisiyle oluşmazlar. Geleneksel piyasalardan farklı olarak, rağbet gören kurumlarda kendilerine yer bulmaya çalışan öğrenciler arasındaki rekabette bu piyasaların oluşmasında etkilidir. İkinci olarak elit kurumlar tüm olası talepleri karşılamak için büyümezler. Amaçları hasıla maksimizasyonu veya piyasa payı artışı değildir. Kâr amacı gütmeyenler, temel amaçları toplumsal prestij ve güçtür. Son olarak yukarıda da vurguladığımız gibi, bir grup elit üniversite kendi aralarında rakip olsalar da, bu grup dış rekabete kapalıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

Yapısal uyum, istikrar, küreselleşme gibi söylemlerle neoliberalizmin yükselişi pek çok alanda olduğu gibi yükseköğretimin rolü ve doğasına ilişkin düşüncenin de dönüşümüne neden olmuştur (Tilak, 2008). Serbest bir piyasada rekabetçi ortamın kaynakların etkin kullanımına aracılık ederek tüm toplum yararına sonuçlar doğurabileceği varsayımı yükseköğretim piyasası için de tartışılmaya başlamıştır. Önceden kamu malı olarak görülen yükseköğretim, bu alana devlet tarafından tahsis edilen kaynakların azalmasının da etkisi ile ticareti yapılan bir hizmet olarak tanımlanmaya başlamıştır (Tilak, 2008). Ne var ki yükseköğretimin üretim ve tüketiminin doğası, bu hizmetin bütünüyle piyasaya bırakılmasını engellemektedir. Uygulamada en liberal toplumlarda bile bu piyasa belli sınırlar içinde faaliyet göstermektedir. Nitekim, serbest piyasalarda giriş engelleri yok denilecek kadar az olmasına rağmen yükseköğretim piyasasında bilginin üretimi, tahsisi ve düzenlenmesinde kritik bir rol oynamaları nedeniyle, üniversitelerin piyasa girişi çoğu sistemde düzenlenmektedir (Brown, 2008; Brown, 2011). Mübadeleye konu olan mal geleneksel mal ve hizmet piyasalarındakilerden farklıdır. Üniversiteler kurumsal misyon, fakültenin kalitesi, giriş koşulları gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılaştırılan mevcut kontenjanlarını satmaktadır. Rekabet, geleneksel piyasalardaki gibi piyasa payı veya hasıla artışından ziyade akademik üstünlük ve prestij rekabetidir (Marginson, 2013; Bok, 2007) ve statü elde etmeye yönelik olarak çoğunlukla öğrenci kayıtları, araştırma fonları, devlet desteği, özel kesimden sağlanan gelirler olarak dört alanda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca aşırı rekabet piyasayı disipline etmekten çok etkinlik avantajlarına zarar verebilmektedir. Ekonomide devletin rolünün azaltılması gerektiğini iler süren neoliberal serbest piyasa modelinin aksine bu piyasada devlet, halihazırda alıcı ve satıcıların doğrudan davranışlarına etki ederek, çeşitli politika araçları ile piyasanın yapısını değiştirmek suretiyle ve yükseköğretimin temel koşullarını tespit ederek müdahalede bulunmaktadır. Öğretim maliyeti, yükseköğretim kurumlarının elde ettikleri devlet yardımları ve bağışlarında etkisi ile sadece harçlarla veya hane halkı gelirleri ile finanse edilmemekte, öğrenciler maliyetin altında fiyatlama ile önemli miktarda sübvansiyon sağlamaktadır.

Yükseköğretim piyasasının bu özellikleri taşımasının ardındaki piyasa başarısızlıkları yükseköğretimin “tecrübe malı” niteliği taşıması nedeniyle kurumsal kalite hakkında eksik bilgi, sadece bireylere değil topluma da fayda sağlaması ve statü rekabetinin neden olduğu katmanlaşma yer almaktadır.

İlk olarak yükseköğretimin üretimi bilgi asimetrisi ile nitelenir. Tüketimi zaman aldığı için, bu hizmetin değerlendirilmesi de güçtür (Pusser, 2006). Bilgi asimetrisinin üstesinden gelmenin en iyi yöntemlerinden biri hükümetler tarafından performans ölçümüdür. Kalite değerlendirmeleri, öğretim, araştırma ve/veya idari fonksiyonlarına odaklanarak tüm ku-

ruma, belirli bir birime ve program düzeyine yönelik olabilmektedir ve öğretim kalitesi hakkında öğrenci anketleri ve röportajlar gibi çeşitli biçimlerde gerçekleştirilmektedir. Bağımsız değerlendirme (peer review) araştırma kalitesinin değerlendirilmesi ile kontrolünde ve öğretim değerlendirilmesinde en yaygın araçtır. Genellikle bu alanda uzman kişiler tarafından yürütülse de, farklı paydaşların temsilcileri de bu değerlendirmede rol alabilmektedir. Bağımsız değerlendirmenin en önemli avantajı geçerliliğidir. Karmaşık uzmanlık gerektiren alanlarda öğretim kalitesi hakkında hüküm vermek oldukça güçtür. Bu nedenle niceliksel proxy göstergelere başvurmaksızın kaliteyi doğrudan değerlendirmek tek yoldur. Ancak bağımsız değerlendirmenin de çeşitli zayıf yönlerinden bahsetmek mümkündür. Eleştiriler özellikle değerlendirmelerin subjektif olduğu ve yeteri kadar sistemik ve şeffaf olmadığına dairdir (Kivistö ve Hölta, 2008).

Asimetrik enformasyon problemini çözenin ikinci yöntemi, artan piyasa rekabetinin de önemli bir göstergesi olan derecelendirme tablolarıdır (league tables) (Dill, 2007). Yükseköğretim sektöründe kurumlarının piyasa değerlerini temsil eden sembolik olarak en güçlü göstergeler olan bu tablolar (Lynch, 2006) temelde üniversitelerin itibarını artırma amacıyla yapılıyorsa beklenen faydayı sağlamaz (Dill ve Soo, 2005). Zira bu tablolar, süreç ve çıktıdan ziyade, girdi ölçülerine daha fazla ağırlık verdiği, araştırmaya daha fazla vurgu yaptığı, öğretim kalitesini çok fazla önemsemediği, yükseköğretimi tecrübe edilen bir fırsattan ziyade tüketilen bir mal olarak görme eğilimi yaratması ve kalite göstergelerinin seçimi ile bu göstergelerin ağırlıklandırılmasında ihtiyari davranıldığı ve şeffaflıktan uzak olduğu gerekçesi ile eleştiri konusu olmaktadır (Brown, 2011; Kivistö ve Hölta, 2008). Akademik kaliteye ilişkin daha geçerli ve güvenilir kabul edilen derecelendirme tabloları, kamu politikasına ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Kanada ve ABD'ye nazaran İngiltere ve Avustralya'da derecelendirme tabloları daha güvenilirdir. Çünkü temelde hükümete ait birimler tarafından sistematik olarak toplanan objektif verilere dayalıdır. Kanada ve ABD'de kullanılan veriler ise sorgulanabilir geçerlilik ve güvenilirlikte olan subjektif değerlendirmelerdir. Ayrıca üniversitelerin kendilerinin rapor ettiği verilere dayalı olan bu bilgiler kurumsal manipülasyona da açıktır (Dill, 2007; Dill ve Soo, 2005).

İkinci olarak, yükseköğretimin bireysel faydalarının yanı sıra, toplumsal faydalarının da varlığı yani sağladığı dışsallıklar yükseköğretimin piyasalaşmasının sınırları olduğuna işaret etmektedir. McMahon (2009) yükseköğretimin toplumsal faydasının göz ardı edildiğini ve piyasanın yeterli düzeyde yükseköğretim hizmeti üretme kapasitesi olmadığını vurgulamaktadır. Yaptığı ampirik analiz sonucunda yükseköğretimin bireylere sağladığı toplam faydanın, yaklaşık %52'sinin sosyal fayda olduğunu hesaplayan yazara göre, bu oran yükseköğretim kurumlarının özelleştirme derecesinin de bir ölçüsünü vermektedir (s.255). Diğer bir ifade ile her ne kadar değişebilir bir oran olsa da yükseköğretimin sağladığı

fyandanın %52 olarak tespit edilmesinin ortaya koyduğu sonuç yükseköğretim yatırımlarının yaklaşık olarak bu oranda devlet tarafından ve bağışlarla desteklenmesi gerektiğidir. Kalan yatırımlar (%48), başta harçlar olmak üzere özel kaynaklarla finanse edilmelidir. Yükseköğretim yatırımlarının tamamının özel sektör tarafından finanse edilmesi etkin değildir (s.293). Teixeira ve Dill(2011) de yükseköğretimin özel faydaya ek olarak, fiyatlandırılmayan toplumsal faydasının maksimize edilebilmesi için bu hizmetin devlet tarafından sübvansede edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yükseköğretimin sübvansede edilmemesi, piyasa arzının optimal üretim düzeyinin altına düşmesine neden olacaktır. Yalnızca piyasaya bağlı kalmak, yükseköğretimin yarattığı toplumsal faydayı azaltacaktır (Tilak, 2006).

Son olarak katmanlaşmanın neden olduğu eksik rekabet yükseköğretimin ortalama etkinliğini maksimize etse bile, toplumsal eşitsizliği ciddi oranda tetiklemektedir (Hansmann, 1999;Geiger, 2011).Yükseköğretimin en önemli etkisi toplumsal mobiliteye yönelik yarattığı fırsatlardır. Prestijli kurumlarda üst orta sınıfın hakimiyeti bu olasılığı zayıflatmakta ve reform çabalarının da bu alana yoğunlaşmasını gerekli kılmaktadır. Elit kurumların sayısı ve değeri tüm toplumu etkilemektedir. Bu nedenle yükseköğretimin rolünün bir kamu malı ve toplumsal eşitsizliğe bir cevap olarak yeniden değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca değer yaratmak için tüm kesimlere fırsatlar sunan daha eşitlikçi öğretim sistemlerine ihtiyaç vardır. Bu yükseköğretim ve toplumsal fırsatlar arasındaki ilişkiyi güçlendirecektir. Bu noktada prestijli kurumların daha adil seçimler yapmasına da ihtiyaç vardır ve bu kurumlara girişte finansal engeller ortadan kaldırılmalıdır (Marginson, 2016; Geiger, 2004).

Ayrıca yükseköğretim piyasalaşması ile devletin rolündeki azalma ve aynı oranda piyasanın rolünün artması “bilgi kapitalizminin(knowledge capitalism)” ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yükseköğretime erişim ciddi biçimde kısıtlanacak ve hem ülke içinde hem de ülkeler arasında öğretim eşitsizliği artacaktır. Yükseköğretime erişim hakkının kısıtlanmasının sonucu ise Temin’in (2017) vurguladığı gibi gelir eşitsizliği ve toplumda artan kutuplaşmadır.

Sonuç olarak, yükseköğretimin bu ve benzer maliyetleri dikkate alındığında Brown’ın (2008) ifade ettiği gibi, yeterli kaynağa sahip ve yetkin devlet kurumlarının, tüketicileri ve yükseköğretim kurumlarını kontrol altında tutmak için hareket ettiği “güdümlü bir piyasa”, piyasa ve piyasa dışı güçleri bir araya getiren en iyi yaklaşımdır. Diğer bir ifade ile devlet ve piyasa yükseköğretimden beklenen toplumsal faydanın maksimize edilmesi açısından birbirinin tamamlayıcısı iki kurumdur. Üniversitelerin, öğrenmenin, bilgi yaratmanın ve yaymanın, toplumların modernleşmesi için gerekli olan beceri ve davranışların kazandırılmasının yanı sıra, bireyler için farklı bir etkileşim yapısı sağlayan önemli toplumsal kurumlar olduğu unutulmamalı, böyle stratejik bir sektör kıyasıya bir rekabetin yaşandığı piyasanın idaresine bırakılmamalıdır.

Kaynakça

- ALTBACH, Philip G.; (2015), "Higher Education and the WTO: Globalization Run Amok", *International Higher Education*, 23, pp. 2-3.
- ATKINSON, Robert D. and Luke A. STEWART; (2011), "University Research Funding: The United States is Behind and Falling", ITIF, pp.1-18.
- BECKER, W. William and David K. ROUND; (2009), "The Market for Higher Education: Does it Really Exist?", IZA DP, 4092, pp. 2-42.
- BECKER, W. William and Robert K. TOUTKOUSHIAN;(2013), "On the Meaning of Markets in Higher Education", Michael B. PAULSEN (Ed.), *Higher Education: Handbook of Theory And Research*, Springer, Dordrecht, Heidelberg, New York, London, pp. 323-376.
- BOK, Derek; (2007), *Piyasa Ortamında Üniversiteler: Yükseköğretimin Ticarileşmesi*, Çev.: B. Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BREWER, Dominic J., Susan M. GATES and Charles A. GOLDMANN; (2001), "In The Pursuit Of Prestige: Strategy And Competition In US Higher Education", Technical Papers, DRU-2541-EDU, pp. 1-120.
- BROWN, Roger; (2011), "Higher Education and the Market", *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education*, 12;3, pp. 78-83.
- BROWN, Roger; (2011), "The March of The Market", Mike MOLESWORTH, Richard SCULLION and Elizabeth NIXON (Ed.), *The Marketisation of Higher Education And The Student as A Consumer*, Routledge, New York, USA, pp.11-24.
- BROWN, Roger and Helen CARASSO; (2013), *Everything For Sale? The Marketization Of UK Higher Education*, Routledge, London.
- BROWN, Roger ;(2015), "The Marketization of The Higher Education: Issues And Ironies", *New Vistas*, 1(1), pp. 4-9.
- CHANG, Ha-Joon-Ilene GRABEL;(2005), *Kalkınma Yeniden: Alternatif İktisat Politikaları El kitabı*, Çev.: E. Özçelik, İmge Kitabevi.
- DILL, D. David; (1997), "Higher Education Markets And Public Policy", *Higher Education Policy*, 10(3-4), pp. 167-185.
- DILL, David D. and Maarja SOO; (2005), "Academic Quality, League Tables, And Public Policy: A Cross-National Analysis Of University Ranking Systems", *Higher Education*, 49(4), pp. 495-533.
- DILL, D. David; (2007), "Will The Market Competition Assure Academic Quality? An Analysis Of The UK And US Experience", Don F. WESTERHEIJDEN, Bjorn STENSAKER and Maria Joao ROSA, (Ed.) *Quality Assurance In Higher Education: Trends In Regulation, Translation And Transformation*, Springer, Dordrecht, The Netherlands, pp. 47-72.
- EPPEL, Dennis, Richard ROMANO and Holger SIEG; (2006), "Admission, Tuition And Financial Aid Policies In The Market For Higher Education" *Econometrica*, 74 (4), pp. 885-928.
- EVANS Peter and William H. SEWELL; (2013), "Neoliberal Era: Ideology, Policy And Social Effects", Peter HALL and Michele LAMONT (Ed.) *Social Resilience In The Neoliberal Era*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 35-68.

- FRIEDMAN, Milton; (1955[2008]), “Eğitimde Devletin Rolü”, *Liberal Düşünce (Eğitim, Piyasa ve Devlet)*, Sayı 49, ss. 39-58.
- FUREDI, Frank; (2011), “Introduction to the Marketisation of Higher Education and The Student as a Consumer”, Mike MOLESWORTH, Richard SCULLION and Elizabeth NIXON (Ed.), *The Marketisation of Higher Education and The Student as A Consumer*, Routledge, New York, USA, pp.1-7.
- GEIGER, Roger L.; (2004), *Knowledge and Money*, Stanford University Press, California, USA.
- GEIGER, Roger L. (2011), “Markets and The End of Current Area In Us Higher Education”, Pedro N. TEIXEIRA and David D. DILL (Ed.), *Public vices, private virtues*, Sense Publishers, Rotterdam: The Netherlands, pp. 3-17.
- GRINDLE, Merilee Serrill; (1989), “The New Political Economy: Positive Economics And Negative Politics”, PPR Working Paper, pp.1-67.
- HANSMANN, Henry; (1999), “The State and The Market In Higher Education” https://www.law.yale.edu/system/files/documents/pdf/Faculty/Hansmann_The_State_and_the_Market_in_Higher_Education.pdf. 11.11.2016.
- HANSMANN, Henry; (2012), “The Evolving Economic Structure Of Higher Education”, Faculty Scholarship Series, Paper 4720, pp. 158-183.
- HARVEY, David; (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Çev.: A. Onacak, Sel Yayıncılık. İstanbul.
- HIRSCH, Fred; (1977), *Social Limits To Growth*, London, Routledge, UK.
- HUNT, Stephen, Claire CALLENDER and Gareth PARRY;(2016), “The Entry and Experience of Private Providers of Higher Education In Six Countries”, Economic and Social Research Council, <http://www.researchcghe.org/perch/resources/publications/ppreport.pdf>. 12.11.2016.
- ITA ;(2016), “A Market Assessment Tool For U.SExporters”, http://trade.gov/topmarkets/pdf/Education_Top_Markets_Report.pdf.
- JEONG, Moon Sook; (2014), “The Role of State in The Neoliberal Reforms of Korean Higher Education”, Michael KARIWO, Tatiana GOUNKO and Musembi NUNGU (Ed.), *A Comparative Analysis of Higher Education Systems*, Sense Publisher, Rotterdam, The Netherlands, pp.111-122.
- JONGBLOED, Ben; (2003), “Marketisation in Higher Education, Clark’s Triangle and The Essential Ingredients of Markets”, *Higher Education Quarterly*, 57 (2), pp. 110-135.
- KANEKO, Motohisa; (2000), “Higher Education Research, Policy And Practice: Context, Conflicts And The New Horizon”, Ulrich TEICHLER and Jan SADLAK (Ed.), *Higher Education Research Its Relationship To Policy And Practice*, International Association of Universities, Paris, pp.113-122.
- KAVISTÖ, Jussi and Seppo HÖLTTA; (2008), “Information as a Regulative Element In Higher Education Systems”, *Tertiary Education and Management*, 14 (4), pp. 331-344.
- LESLIE, Larry L. and Gary P. JOHNSON ; (1974), “The Market Model and Higher Education”, *The Journal of Higher Education*, 45(1), pp. 1-20.
- LYNCH, Kathleen; (2006), “Neoliberalism and Marketisation: The Implications For Higher Education”, *European Educational Research Journal*, 5(1), pp.1-17.

- MARGINSON, Simon; (2009), "The Limits of Market Reform In Higher Education", http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=1F266D32E2D7423A5F1853F06F602CB6?doi=10.1.1.664.8458&rep=rep1&type=pdf_12.01.2017.
- MARGINSON, Simon; (2010), "Higher Education In East Asia and Singapore: The Rise of Confucian Model", *Higher Education*, 61(5), pp. 587–611.
- MARGINSON, Simon; (2012), "The Problem of Public Good(s) In Higher Education", <http://www.ses.unam.mx/curso2014/pdf/Marginson.pdf>. 08.09.2016.
- MARGINSON, Simon ;(2013), "The Impossibility of Capitalist Markets In Higher Education", *Journal of Education Policy*, 28 (3), pp. 353-370.
- MARGINSON, Simon; (2014), "Higher Education as a Public Good In a Marketized East Asian Environment", Akiyoshi YONEZAWA, Yuto KITAMURA, Arthur MEERMAN and Kazuo KURODA, (Ed.), *Emerging International Dimensions In The East Asian Higher Education*, Springer, Netherlands, pp.15-33.
- MARGINSON, Simon; (2016), "Higher Education and Growing Inequality", <http://www.academicmatters.ca/2016/01/higher-education-and-growing-inequality/>. 15.07.2016.
- MASSY, William;(2004), "*Markets In Higher Education: Do They Promote Internal Efficiency*", Pedro TEIXEIRA, Ben JONGBLOED, David DILL and Alberto AMARAL (Ed.), *Markets In Higher Education*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp.13-36.
- McMAHON, W. Walter ;(2009), *Higher Learning, Greater Good: The Private And Social Benefits Of Higher Education*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- MILL, John Stuart (1984), *Essays On Equality, Law, And Education*, University of Toronto Press, Toronto.
- MOK, Ka Ho (2011) "Liberalization of The Privatness In Higher Education: Funding Strategies, Changing Governance And Policy Implications In Asia", Pedro N. TEIXEIRA and David D. DILL (Ed.), *Public vices, private virtues* Sense Publishers, Rotterdam, The Netherlands, pp.19-43.
- OECD; (2008). Tertiary Education for the Knowledge Society. Vol.1. <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41266690.pdf>. 18.10.2016.
- OECD ; (2015), Education at a Glance. <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-2015.htm>. 18.10.2016.
- OECD; (2016), Education at a Glance. <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>.15.08.2016.
- OLSEN, Mark and Michael A. PETERS; (2005), "Neoliberalism, Higher Education and The Knowledge Economy: From the Free Market to Knowledge Capitalism", *Journal of Education Policy*, 20(3), pp. 313-345.
- ORTMANN, Andreas; (1997), "How To Survive In Postindustrial Environments: Adam Smith's Advice For Today's Colleges And Universities", *The Journal of Higher Education*, 68(5), pp. 483-501.
- PUSSEY, Brian; (2006), "Higher Education, Markets and the Preservation of the Public Good", David D. BRENNEMAN, Brian PUSSEY and Sarah H. TURNER (Ed.), *Earning From Learning:*

- The Rise of For-Profit Universities*, State University of New York Press, New York: USA, pp.23-49.
- PRITCHARD, Rosalind M.O; (1994), “Government Power In British Higher Education”, *Studies in Higher Education*, 19 (3), pp. 253-265.
- SAUNDERS, Daniel B.; (2010), “Neoliberal Ideology and Public Higher Education in The United States”, *Journal for Critical Education Policy Studies*, 8 (1), pp. 41-77.
- SEN, Amartya; (2004), *Özgürlüklerle kalkınma*. Çev.: Y. Olgan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- STEIER, Francis A. ;(2003), “Changing Nexus: Tertiary Education Institutions, The Marketplace And The State”, *Higher Education Quarterly*, 57 (2), pp.158-180.
- STIGLITZ, Joseph E. ; (1999), “Knowledge and Information” , I. KAUL, I. GRUNBERG and M. A. STERN (Ed.), *Global Public Goods*, Oxford University Press. Oxford, UK.
- STIGLITZ, Joseph E.; (2002a), “Development Policies in a World Of Globalization” https://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/2005_Development_Policies.pdf. 11.11.2016.
- STIGLITZ, Joseph E.; (2002b), “Globalization and Its Discontents”, W.W. Norton & Company Inc. New York, USA.
- TEIXEIRA, Pedro N. and David D. DILL; (2011), *Public Vices, Private Virtues*. Sense Publishers, Rotterdam, The Netherlands.
- TEIXEIRA, Pedro N.; (2013), “The Tortuous Ways of The Market: Looking at the European Integration Of Higher Education From An Economic Perspective”, *LEQS Paper*, 56/2013.
- TILAK, B.G. Jandhyala; (2008), “Higher Education: A Public Good or Commodity For Trade?”, *Prospects*, 38, pp. 449-466.
- TEMİN, Peter; (2017) *The Vanishing Middle Class: Prejudice and Power in a Dual Economy*, The MIT Press.
- WINSTON, Gordon C.; (1997), “Why Can not A College Be More Like A Firm” <http://sites.williams.edu/wpehe/files/2011/06/DP-42.pdf>, 11.11.2016.
- WINSTON, Gordon C. ; (1999), “Subsidies, Hierarchy And Peers: The Awkward Economics Of Higher Education”, *Journal of Economic Perspective*, 13(1), pp.13-36.